

ÖSTBLOCKETS HJÄLP TILL UNDER- UTVECKLADE LÄNDER

Av fil. kand. ERIK NYBLOM

ETT AV de mest uppmärksammade inslagen i den nyligen timade stora afro-asiatiska »solidaritetskonferensen» i Kairo var den sovjetiske chefsdelegaten Rasjidovs anförande den 27 december, vari han inför de församlade delegationerna från 48 olika underutvecklade länder förklarade:

»Tala om för oss vad ni behöver och vi kommer att hjälpa er . . . Använd vår hjälp så som ni själva anser lämpligt. Vi begär inga privilegier. Vi begär inte att ni skall bli medlemmar av något block, byta regering eller förändra er inre eller yttre politik. Vi är beredda att hjälpa er som en bror hjälper sina bröder, helt och hållet osjälviskt, endast därför att vi av egen erfarenhet vet att framsteg är omöjliga utan hjälp. Det enda villkoret för vår hjälp är att ni inte ställer några villkor för att ta emot den.»

De ovationer som hälsade detta tal vittnar om de senaste årens påtagliga ökning av Sovjetunionens inflytande och prestige hos de underutvecklade folken. Detta inflytande och denna prestige är inte enbart resultatet av Bulganins och Chrusjtjovs propagandaturner i

Asien och av Sovjetunionens på sista tiden ådagalagda tekniska och vetenskapliga framsteg, inte heller enbart av de förutvarande koloniernas bitterhet och misstänksamhet gentemot västerlandet. En utomordentligt viktig roll för Sovjetunionens obestridda framgångar i de afro-asiatiska staterna har utan tvivel spelats av östblockets stort upplagda ekonomiska och militära hjälpprogram, vilket den senaste tiden i allt högre grad börjat oroa den fria världen.

Sedan mitten av 1954 har Sovjetblocket bedrivit en omfattande låne- och hjälpverksamhet i flera av de underutvecklade länderna. Denna verksamhet är icke ett rent hjälpprogram i vår mening, utan består praktiskt taget helt och hållet av lån och krediter med fastställda återbetalningsvillkor. Programmet omfattar huvudsakligen teknisk hjälp i form av leveranser av kapitalvaror, särskilt transportmedel, byggnads- och gruvutrustningar och jordbruksmaskiner och dessutom uppförandet av specificerade industriprojekt. Därjämte deltar Sovjetunionen i utbildningen av tekniker och ingenjörer i dessa länder. I en

del fall har östblocket som bekant också levererat betydande mängder krigsmateriel.

De krediter som hittills beviljats uppgår för närvarande, enligt den utredning som i början av januari i år publicerades av amerikanska utrikesdepartementet, till omkring 1,9 miljarder dollar, dvs. nära dubbelt så mycket som Förenta staternas egna krediter och gåvor till samma länder under denna tid. Dessutom har mer eller mindre specificerade erbjudanden gjorts till ungefär samma värde. Leveranserna enligt de beviljade krediterna är utslagna över perioder mellan ett och fem år, och man beräknar att mellan en fjärdedel och en tredjedel av leveranserna redan fullgjorts, vilket ställer utom allt tvivel att Sovjetblocket verkligen har resurser att uppfylla sina åtaganden.

Den angivna globalsiffran 1,9 miljarder är endast en ungefärlig uppskattning av kreditprogrammets omfattning. Det är naturligtvis mycket svårt att exakt ange leveransernas verkliga värde. I allmänhet ligger östblocksländernas priser någorlunda i nivå med världsmarknadspriserna, men det saknas ingalunda exempel på att de tagit ut överpriser på sina produkter när tillfälle erbjudit sig. Dessutom är det angivna värdet av vapenleveranserna, totalt 400 miljoner dollars, tämligen godtyckligt.

Ehuru Sovjetunionens del i kreditgivningen är den mest betydande — totalt ca en miljard dollars — är

den långtifrån den ende långgivaren. De östeuropeiska satellitstaterna, framför allt Östtyskland och Tjeckoslovakien, deltar med omfattande belopp i programmet. Härvid är emellertid att märka att var och en av dessa stater i sin tur erhållit krediter av Sovjetunionen som betydligt överstiger de krediter som de själva lämnat de underutvecklade länderna.

Återbetalningsvillkoren har i allmänhet varit fördelaktiga för mottagarländerna. Låga räntor (2–2,5 procent, dvs. omkring hälften av de räntesatser som tillämpas av västmakterna och världsbanken), långa återbetalningsterminer, ibland med amorteringsfria år, samt betalning i lokal valuta eller med låntagarlandets produkter, är de huvudsakliga kännetecknen på dessa krediter. Dessa fördelar måste dock vägas mot skyldigheten för mottagarlandet att köpa från det kreditgivande landet, eftersom inga krediter lämnas i guld eller i konvertibla valutor, och framför allt kanske skyldigheten att acceptera och avlöna det betydande antal tekniker och instruktörer från östblocket som övervakar konstruktioner, installationer och användandet av den levererade materielen. I vissa fall är denna service uppskattad, i andra däremot endast motvilligt accepterad. Dessutom uppfattas det ofta som en nackdel för mottagarlandet att alla beställningar undantagslöst måste ske mellan de berörda regeringarna.

*

Östblocket har erbjudit ekonomisk hjälp åt praktiskt taget alla de underutvecklade länderna i Afrika och Asien, de västallierade staterna ingalunda undantagna. Liksom fallet är med Förenta staternas kreditgivning, har emellertid östblocks-ländernas hjälpverksamhet i realiteten huvudsakligen koncentrerats till ett begränsat antal länder. Sålunda har Egypten erhållit 680 miljoner, Jugoslavien 465, Syrien 280, Indien 270, Afghanistan 145 och Indonesien 110 miljoner dollars. Dessa sex stater kan med rätta betraktas som nyckelpositioner och huvudstödjepunkter för sovjetblockets ekonomiska inflytande. Det är uppenbart att urvalet av länder är politiskt betingat: man har strävat att nå ett såvitt möjligt dominerande inflytande dels i länder som omedelbart gränsar till östblocket, dels i de s. k. neutralistiska staterna, som visserligen undvikit att ta ställning i kampen mellan öst och väst, men där icke desto mindre allmänt antivästliga strömningar är förhärskande och vars ibland ton-givande ställning bland de afro-asiatiska nationerna är odiskutabel.

Egypten är sålunda ett av huvudmålen för östblockets ekonomiska diplomati. Det mest betydelsefulla kreditavtalet hittills med detta land är utan tvivel avtalet 1955 om vapenleveranser från Tjeckoslovakien, vars totalvärde uppskattas till inte mindre än 300 miljoner dollars. Leveranserna avbröts som bekant under Suezkrisen hösten 1956, men

har senare återupptagits. Förutom vapenaffären har emellertid åtskilliga andra krediter lämnats. Tjeckoslovakien bygger sålunda en cementfabrik och en porslinsfabrik i Egypten. Östtyskland har erbjudit sig att uppföra bl. a. ett sockerraffinaderi och ett antal kemiska laboratorier, och bygger för närvarande ett kraftverk och ett skeppsvarv i Alexandria. Ungern bygger två olika kraftverk och är dessutom i färd med åtta betydande brobyggen över Nilen. Polen uppför en emaljfabrik i Alexandria. Frånsett de hittills resultatlösa förhandlingarna om finansieringen av den stora Assuandammen, har Sovjetunionen för sin del gjort flera erbjudanden om tekniskt bistånd. I februari 1956 samtyckte Sovjetunionen till att upprätta ett laboratorium för kärnfysisk forskning i Kairo och åtog sig dessutom uppförandet av ett flertal industriföretag. I slutet av januari i år accepterade Egypten ytterligare krediter för liknande ändamål på totalt ca 200 milj. dollars.

Det är uppenbart att Egypten som resultat av denna verksamhet i hög grad står under östblockets ekonomiska inflytande. Återbetalningen av de lämnade krediterna skall till stor del verkställas genom leveranser av egyptisk bomull, och det torde vara ställt utom allt tvivel att den egyptiska regeringen i realiteten pantsatt en stor del av bomullsskörden för årtal framåt. År 1956 skeppades nära 40 procent av bomullsskörden till östblocket, till stor

del som betalning för vapenleveranser. Eftersom bomullen är Egyptens viktigaste inkomstkälla kommer dess ekonomi under överskådlig tid att i betydande grad vara avhängig av östblocket, och detta medför naturligtvis även i viss mån en politisk beroendeställning.

I *Indien* har Sovjetunionen framför allt ägnat sig åt det väldiga stålverksbygget i Bhilai, vars totala kostnad kommer att uppgå till över 230 milj. dollars. Enligt det kreditavtal som gäller för detta företag skall Sovjetunionen leverera maskiner och utrustning för över 130 milj. dollars till 2,5 procents ränta, att återbetalas inom 12 år. Detta utomordentligt betydelsefulla företag, som från och med 1959 kommer att kunna producera en miljon ton tackjärn om året, är emellertid långtifrån det enda projektet. I november 1956 accepterade Indien ytterligare ett lån från Sovjetunionen, denna gång på 126 milj. dollars, på samma villkor som det föregående och avsett för inköp av industriell utrustning i Sovjetunionen. Ett annat lån, på 10 milj. dollars, går till utrustning för en diamantgruva, och skall återbetalas med industri-diamanter, en vara som Sovjetunionen icke kan producera inom landet. Sovjetunionen har också bidragit till utforskningen av Indiens olje-, kol- och metallförekomster, och de gjorda fyndigheterna kommer troligen att föranleda ytterligare krediter för utnyttjande av dessa naturtillgångar. Därutöver

har praktiskt taget alla de östeuropeiska satellitstaterna erbjudit Indien tekniskt bistånd i olika former.

Parallellt med dessa kreditprogram har Indiens handel med östblocksländerna kraftigt tilltagit, och under 1956 var den redan fyra gånger så stor som det sammanlagda handelsutbytet under åren 1952-55. Östblockshjälpen svarar redan nu för mellan en fjärdedel och en tredjedel av den indiska femårsplanen, och denna hjälp kommer säkerligen att i fortsättningen få vital betydelse för planens förverkligande.

Hjälpen till *Syrien* är i förhållande till landets storlek och invånarantal den kanske mest omfattande. De sovjetryska krediterna har här, förutom till krigsmateriel, gått till ett flertal industriprojekt, bland vilka kan nämnas ett oljeraffinaderi med aktningvärd kapacitet. Ryska ingenjörer och tekniker är sysselsatta på många viktiga poster i landets industri; känt är bland annat att ett intensivt sökande efter olja pågår under sovjetisk ledning. De sovjetiska krediternas stora omfattning torde redan nu ha fått till följd att Syrien är praktiskt taget helt beroende av Sovjetunionen för fullföljandet av sitt ambitiösa industrialiserings- och moderniseringsprogram och för förverkligandet av de stora konstbevattningsprojekten, som är av avgörande betydelse för landets försörjning.

I viss mån likartat är förhållan-

det beträffande *Afghanistan*. Den största krediten till detta land, 100 milj. dollars, beviljades av Sovjetunionen i samband med Bulganins och Chrusjtjovs besök i december 1955. Avtalet föreskriver en räntesats av 2 procent, och lånet skall återbetalas med afghanska exportprodukter i tjugotvå årliga amorteringar med början 1962. Sovjetunionen skall för lånesumman bland annat bygga två kraftverk, tre bilreparationsverkstäder, ett antal bevattningsanläggningar, etc., och skall därjämte bygga ut Kabuls flygfält och anlägga dels ett annat flygfält vid Bagram och dels en motorväg över Hindukush.

Ett antal mindre lån har också lämnats för olika industriella ändamål, och dessutom har både Sovjetunionen och Tjeckoslovakien levererat vapen, däribland moderna reaktortjänster. Östblockets ekonomiska aktivitet i landet är, i förhållande till dess ekonomiska resurser, så omfattande att den mer eller mindre definitivt kommer att binda den afghanska ekonomin till östblocket. Liksom Egypten kommer Afghanistan att se en stor del av sin export försvinna till östblocksstaterna och Sovjetunionen kommer sannolikt att få ett avgörande inflytande över Afghanistans planer på ekonomisk utveckling och industrialisering.

Betydligt större återhållsamhet i sina förbindelser med östblocket har *Indonesien* visat. På grund av ett vaket medvetande om riskerna av att råka i en ekonomisk hero-

endeställning och på grund av ett antal varnande exempel, har Indonesien hittills undvikit att acceptera alltför omfattande östblocksen-gagemang i sin ekonomi. Dels har de europeiska satellitstaternas oförmåga att fullfölja sina handelsavtal med Indonesien — som lett till att de nu har en skuld till Indonesien på sammanlagt ca 6 milj. dollars — väckt misstänksamhet. Dels har man på indonesiskt håll tagit intryck av Burmas i viss mån olyckliga handelsförbindelser med Sovjetunionen: vid en tidpunkt, då Burma hade svårigheter att få av-sättning för sin risskörd, köpte Sovjetunionen ett stort risparti i Burma, vilket det senare sålde vidare till andra länder som lika gärna kunde ha varit Burmas direkta kunder. Betalningen för riset erlades delvis med 130 000 ton cement, som levererades i Rangoon i början av monsunregnen, vilket till följd av brist på lagerutrymme hade till följd att en stor del av cementen förstördes. Burma hade helt naturligt anledning till missnöje med detta handelsavtal, särskilt sedan man upptäckt att risskördens utmärkt väl kunde ha sålts på världsmarknaden för konvertibla valutor i stället för rubel som Burma endast med svårighet kan utnyttja.

Dylika läxor har lärt indoneserna försiktighet, och först 1956, då Indonesien befann sig i betydande betalningssvårigheter, accepterade man ett större sovjetiskt lån på 100

milj. dollars, att återbetalas på tolv år med början 1959. För att gardera sig mot obehagliga överraskningar lyckades emellertid Indonesien genomdriva en klausul i kreditavtalet, enligt vilken indonesiska regeringen förbehåller sig rätt att övervaka de sovjetiska projektens utförande och, försåvitt brister föreligger, säga upp avtalet och fullborda projekten med hjälp av västmaktskrediter.

Indonesiens handel med östblocket har tidigare varit obetydlig. De sovjetiska krediterna har i viss mån utvidgat handelsutbytet och kommer att utvidga det ytterligare, men de hittillsvarande krediterna, som är utslagna över tre år, kommer ändå icke att motsvara mer än ca fem procent av Indonesiens genomsnittliga importvolym.

Även om dessa fem länder jämte Jugoslavien hittills varit de huvudsakliga föremålen för östblockets kredit- och hjälpverksamhet, har som sagt lån och erbjudanden om lån gjorts till de flesta länder i Afrika, Asien och Latinamerika. Östblockets kreditprogram är världsomfattande, och det är ställt utom allt tvivel att det har för avsikt att fullfölja sin ekonomiska offensiv överallt där ekonomiska eller politiska fördelar står att vinna.

*

De underutvecklade ländernas allt överskuggande problem är dels att behålla och befästa sitt nyligen vunna oberoende, dels att åstad-

komma en snabb ekonomisk utveckling och industrialisering. I den mån utländska krediter inte är förenade med villkor som kan tänkas inkräkta på dessa länders oberoende, betraktas de naturligtvis som en möjlighet, ibland den enda tillgängliga, till snabb industrialisering, och är därför välkomna. Om dessutom det kreditgivande landet kan bli en ny kund, blir krediterna än mer attraktiva, då låntagarlandet därigenom anser sig bli i stånd att fullfölja sitt moderniseringsprogram utan att behöva tillgripa utländska investeringar. Utan tvivel betraktar de underutvecklade länderna östblocket som en konkurrent till västmakterna, inte bara i politiskt hänseende utan även som exportör av kapitalvaror.

Det är sålunda inte på minsta sätt förvånande att många av dessa länder har accepterat sovjetblockets fördelaktiga erbjudanden. De har inte endast ett desperat behov av industriell utrustning, de är också ytterligt angelägna om att utvidga marknaden för sina egna produkter — en nödvändighet som blir så mycket mer framträdande som många av de underutvecklade länderna är helt beroende av den osäkra världsmarknaden för ett fåtal basråvaror, bomull, ris, tenn, kautschuk, etc.

De flesta av dessa länder är emellertid samtidigt medvetna om de allvarliga risker som är förenade med ett ekonomiskt beroende av östblocket. Man inser mer än väl att

handels- och kreditavtalen, som i de socialistiska staterna ingås av och uteslutande berör de politiska instanserna, är avhängiga av politiska motiv, och att överenskomna leveranser när som helst kan avbrytas av politiska orsaker. När ett betydande industriellt projekt en gång påbörjats innebär det ju oerhörda förluster om det icke fullföljes, och villkor och förbehåll som icke gjorts från början utan framföres först i ett senare skede kan därför få betydligt ökad effekt.

En ytterligare anledning till oro för mottagarländerna utgör det stora antal ingenjörer och tekniker från östblocket som åtföljer leveranserna. Det är inte så mycket dessas eventuella politiska aktivitet som oroar; allvarligare är, anser man, om en del av mottagarlandets ekonomi definitivt vilar på teknologiska metoder av öststatsmodell och därför kommer att bli beroende av fortlöpande leveranser av reservdelar och bistånd av östblockstekniker.

De underutvecklade länderna är ingalunda blinda för att sovjetblocket söker vinna deras stöd och sympati i internationella sammanhang, och att kreditprogrammen är ett led i dessa försök, trots Sovjetunionens ivriga försäkringar om motsatsen. De inser också det riskabla i handelsförbindelser med länder, vars utrikeshandel är ett statsmonopol i de politiska ledarnas händer. Att sovjetblockets kreditverksamhet ändock blivit så väl motta-

get på flera olika håll är emellertid förklarligt, även fränsett de fördelaktiga villkoren. Blockets förhandlingsmetoder med de underutvecklade ländernas regeringar har varit föredömliga. Till skillnad från västmakterna har östblocket ofta sänt sina främsta politiska ledare till dessa förhandlingar, vilka ofta sammankopplats med goodwillresor. Man har behandlat de underutvecklade länderna med respekt och ständigt betraktat dem som jämlikar — till skillnad från västmaktsrepresentanternas ibland nedlåtande och beskyddande attityd.

Framför allt har östblocket sökt efterkomma de underutvecklade ländernas egna önskningar ifråga om olika projekt. Västmakterna har ständigt — för övrigt ofta på ett inte så litet förödmjukande sätt — gjort sina krediter beroende av en analys av de framlagda projektens räntabilitet och ekonomiska berättigande, något som ibland av de underutvecklade länderna tolkats som rädsla för framtida konkurrens eller för att framdeles förlora de egna exportmarknaderna. Sovjetunionen och satellitstaterna har däremot respekterat de underutvecklade ländernas önskningar och avstått från att i mästrande ton själva söka bestämma dessas verkliga behov.

Dessutom har sovjetblocket i betydande utsträckning kunnat utnyttja de underutvecklade ländernas misstänksamhet mot västern. Det har fört en intensiv propagandakampanj för att uppmuntra

nationalistiska och antikoloniala stämningar och framställt sig själv som de afro-asiatiska nationernas »storebror». Sovjetunionen har haft så mycket större framgång i sin propaganda som den kunnat peka på att de underutvecklade länderna befinner sig i en liknande ekonomisk situation som den själv före revolutionen och därför har full förståelse för deras ekonomiska problem.

*

Det står utom allt tvivel att östblockets kreditverksamhet framför allt är politiskt motiverat. Sovjetunionen hoppas uppmuntra den »positiva neutralismen», försvaga de underutvecklade ländernas ekonomiska och politiska förbindelser med Förenta staterna och med Västeuropa och utsträcka sin egen politiska och ekonomiska inflytelse-sfär.

Enbart de politiska motiven räcker emellertid inte för att förklara de sista årens kraftfulla offensiv. Visserligen har de afro-asiatiska nationerna på ett mera påtagligt sätt dragits in i dragkampen mellan öst och väst först genom Bagdad-pakten, genom den stora »solidaritetskonferensen» i Bandung och genom invalet i FN av ett ständigt växande antal av dessa länder, men de politiska motiven för sovjetiska framstötter i Afrika och Asien har förefunnits långt tidigare. Sovjetblockets intensifierade ansträngningar blir mera lättförklarliga om

man vid sidan av de politiska motiven även beaktar de rent ekonomiska.

Östblockets fortgående snabba industrialisering medför så småningom med naturnödvändighet ett successivt förbilligande av framställningskostnaderna för industriprodukter i förhållande till priserna på råvaror och livsmedel. Den alltjämt tillämpade prioriteten för investeringar i den tunga industrin tenderar att ytterligare accentuera detta förhållande. I och med att industriproduktionen ökar, växer efterhand möjligheterna till export av färdiga produkter. Allt detta samverkar till att stimulera handelsutbytet med de råvaruproducerande länderna. Många tecken tyder på att sovjetblocket under de senaste åren nått ett sådant stadium av industriell utveckling att import av råvaror och export av industriprodukter ter sig mer och mer fördelaktigt ur ekonomisk synvinkel. Att detta tilltagande handelsutbyte med de råvaruproducerande länderna i stor utsträckning sker på kreditbasis är visserligen politiskt motiverat, men kan också delvis förklaras av en ny och ännu okänd leverantörs önskan att »upparbeta marknaden» genom att lämna så fördelaktiga villkor som möjligt.

Det faktum att östblockets ekonomiska offensiv i de afro-asiatiska länderna således icke uteslutande kan betecknas som politiskt undermineringsarbete, gör icke dess framgångar mindre oroväckande för

västmaktslägret. Resultaten torde på lång sikt visa sig även politiskt, och det är intet tvivel om att utrikesminister Dulles uppfattar situationen riktigt då han på tal om den

sovjetiska »utmaningen» förklarar att »om inte västern tar den på allvar, så löper den risk att förlora kampen utan att ett enda skott överhuvud taget lossats».